

Grundtvigs brug af det islandske digt *Odins ravnegaldur*

Af Annette Lassen

Árni Magnússon-instituttet for islandske studier

The article investigates N.F.S. Grundtvig's reception of the Icelandic eddic poem *Hrafnagaldur Óðins / Forspjallsljóð* and is a contribution to knowledge about the nineteenth century reception of Old Icelandic literature in Denmark. In his writings from 1807 to 1860 Grundtvig repeatedly returned to, reevaluated, and reinterpreted *Hrafnagaldur Óðins*. In his puzzlement over the poem Grundtvig was not alone: Since the beginning of research scholars have struggled with this poem, and hypotheses about its age, importance, and significance have varied to a greater extent than is true of most other eddic poems. In the nineteenth century, *Hrafnagaldur Óðins* was considered to be one of the most important sources to Old Norse mythology, whereas today it is largely forgotten and has been dropped from collections of eddic poetry, because it is no longer dated to the Middle Ages but is believed to be written in the seventeenth century. In 1807, Grundtvig quoted a stanza of *Hrafnagaldur Óðins* as an emblem for the gloomy destiny of the Æsir; in 1832, he considered the poem a little symbolic tale about sunrise and sunset; in 1847, he read it as a cheerful comedy about immortality and marriage; and finally, in 1860, the poem inspired him to give expression to a Christian utopia in his *Dansk Ravnegaldur*. Thus, his attitude and use of the poem changed substantially throughout his *oeuvre*, which gives testimony to Grundtvig's zealous and tireless philological work.

En af de islandske tekster, som Grundtvig gentagne gange vendte tilbage til i sit forfatterskab, er eddadigtet, *Odins ravnegaldur*. Gennem tiden har holdningerne om digtets alder, vigtighed og betydning skiftet i højere grad end for de fleste eddadigtes vedkommende. I 1800-tallet anså man digtet for at være en af de vigtigste kilder til den nordiske mytologi, og det indgik som en selvfølgelig del i værker, der på den ene eller anden måde forholdt sig til denne. I dag er *Odins ravnegaldur* stort set glemt og helt forsvundet fra sådanne værker, eftersom man ikke længere daterer digtet til middelalderen, men til 1600-tallet. I denne artikel, der anskuer Grundtvigs brug af *Odins ravnegaldur* fra et norrønt filologisk ståsted og er et bidrag til vores viden om 1800-tallets danske reception af Islands middelalderlitteratur, gøres der rede for *Odins ravnegalders* indhold og reception fra den ældste tid og til Grundtvigs samtid, men først og fremmest for Grundtvigs brug af dette digt, idet der kastes et blik på de vigtigste forekomster af *Odins ravnegaldur* i hans forfatterskab. Grundtvig vendte fra 1807 til 1860 igen og igen tilbage til dette digt i sine mytologiske og digteriske arbejder. Brugen af den nordiske mytologi, der, som

bekendt, primært er overleveret i middelalderens islandske litteratur, er central og omfattende i Grundtvigs historiske konstrukt, men kan i en vis forstand betragtes som forsømt i forskningen, i det mindste i forhold til hans teologiske værker (Auken 2005: 70; Bønding 2020: 142 og 2019: 8). Grundtvigs holdninger til og tolkninger af dette digt skiftede markant undervejs i forfatterskabet, hvorved denne del af hans skrevne livsværk kan læses som symptomatisk for forskellige tiders skiftende holdninger til dette digt, men de er også et vidnesbyrd om Grundtvigs utrættelige filologiske grundarbejde.

Odins ravnegalder

Odins ravnegalder / *Fortaledigt* (isl. *Hrafnagaldur Óðins* / *Forspjallsljóð*) er et ganske kort islandsk digt i eddastil, der ikke er overleveret i middelalderlige håndskrifter. Som islandsk låneord på dansk betyder ordet »Galder« *tryllesang*; ogs.: *trylleri frembragt ved sang*; *trolldom*; *trolldomskunst* (*Ordbog over det danske Sprog*, VI, 1924, sp. 615, jf. verbet »galdre«, sp. 616-617). I den tidligste forskning i *Odins ravnegalder* før Sophus Bugges udgave af eddadigtene i 1867 anså man generelt digtet for at tilhøre middelalderens islandske eddadigtning, og selvom den islandske filolog Jónas Kristjánsson i 2002 i en avisartikel foreslog, at det kunne stamme fra 1300-tallet, peger alle indicier i retning af en meget yngre alder (Lassen (udg.) 2011).

Indhold og stil

Ved sin stil og sit indhold er digtet anderledes end de kendte middelalderlige eddadigte. Det skildrer en mislykket færd for at skaffe viden om fremtiden. Efter at en ildevarslenende drøm om verdens undergang er beskrevet, sender Odin Heimdal, Loke og Brage af sted til Idun i underverdenen for at forhøre sig om fremtiden, men hun kan intet svare og bliver kraftløs. Loke og Heimdal vender tilbage til guderne, der sidder forsamlet hos Odin i muntert drikkelag, med hverken svar eller løsning, og sådan munder digtet ud: Guderne går til ro for natten. Digtet ender, da dagen gryer og Heimdal blæser i hornet, hvad han ifølge Snorres *Edda* netop gør, når Ragnarok står for døren. Digtet slutter således på et tragisk højdepunkt: Selvom det ikke nævnes, er det klart, at guderne nu går deres

undergang i møde. Digtets handling er således henlagt til den sidste tid blandt guderne før Ragnarok og beskriver Odins forgæves forsøg på at skaffe sig viden om fremtiden eller finde en udvej for guderne. Den indledende strofe giver et vue ud over forskellige væsener i gudeverdenen (Alfader (den kristne Gud), vaner, norner, aser, osv.) og viser indstillingen i forskellige grupper i den nordiske gudeverden over for en større plan om gudernes fremtid.¹

Digteren af *Odins ravnegaldur* har interesseret sig for islændingenes gamle eddiske digtekunst, som han skaffede sig viden om i Snorres *Edda*, men han har også kendt den latinske episke tradition (Lassen (udg.) 2011: 23-26, Hallgrímur Scheving 1837). Ofte er eddadigtene fulde af hentydninger, men *Odins ravnegaldur* indeholder i særlig grad svært forståelige udtryk. Der bruges navne, ord og poetiske omskrivninger (kenninger), som ellers forekommer sjældent, og det ikke bare i eddadigtningen, og syntaksen minder mere om skjaldedigte eller de islandske senmiddelalderlige digte, såkaldte *rimur*, end eddadigte. Samtidig har digteren haft en forkærlighed for at gentage homonyme ord med forskellig betydning, hvad der kan minde om barokkens hang til det pompøse og symmetriske (Lassen (udg.) 2011: 23). Denne for et eddadigt særegne stil er grunden til, at digtet i forskningen har været anset for at være særlig obskurt og mærkeligt.

Overlevering

Odins ravnegaldur er først og fremmest overleveret i håndskrifter, der indeholder samlinger af eddadigte og digte med eddisk metrik, men det findes også i enkelte håndskrifter af mere blandet indhold. Digtet, som består af 26 8-linjede strofer, findes i mindst 37 håndskrifter, hvoraf de ældste er fra sidste halvdel af 1600-tallet, det yngste fra 1870. *Odins ravnegaldur* er overleveret i en enkelt redaktion, og der er kun små forskelle mellem håndskrifternes tekst. De mange håndskrifter giver indblik i en ukendt del af eddadigtningens eftermiddelalderlige historie og vidner

---

1 I min tekstkritiske udgave af digtet (*Hrafnagaldur Óðins / Forspjallsjóð. Edited with Introduction, Notes and Translation*, 2011) er alle strofer kommenteret, og der gives en oversættelse af digtet til engelsk neden for hver strofe. Min omtale af digtet i denne artikel er baseret på indledningen til udgaven, hvor jeg daterer digtet og diskuterer dets historisk-kulturelle tilblivelseskontekst.

om en anselig interesse for Islands gamle eddadigte i 1600-, 1700- og 1800-tallet, i både Island, Danmark og Sverige – og denne interesse er Grundtvig, som bekendt, en vigtig del af. I de ældste håndskrifter, der indeholder *Odins ravnegald*, har digtet en prominent placering som indledende digt til disse samlinger af eddadigte, og måske er digtet netop skrevet som et indledningsdigt med en sådan brug for øje. Senere placeres digtet blandt eddaens gudedigte eller i en slags appendix bag digtene fra Codex Regius af eddadigtene (GKS 2365 4to) sammen med andre eddadigte, som er overleveret i andre håndskrifter end Codex Regius (jf. Lassen (udg.) 2011).

I Danmark er *Odins ravnegald* overleveret i prægtigt indbundne bøger, som nogle af rigets betydeligste samlere har ejet, B.W. Luxdorph (1716-1788), P.F. Suhm (1728-1798) og Otto Thott (1703-1785). Men derudover findes digtet i uindbundne og fragmentariske håndskrifter som ikke har været fremstillet med henblik på salg eller eksport. Et eksempel på et sådant håndskrift, omend det indeholder en oversættelse af digtet, er KB fasc. 264.3, Grundtvigs egenhændige oversættelse af digtet til eget brug, som Toldberg har dateret til slutningen af 1808, eller 1808-1809 (*Registrant over N.F.S. Grundtvigs papirer: Fascikel 250-277*, 1959). At digtet ikke har været nogen nem opgave, ses af kladden til oversættelsen: Her har Grundtvig oversat, streget ud og dertil føjet nye oversættelser. Grundtvigs besvær med digtet, som han omtaler i håndskriftet, skyldes på ingen måde manglende evner. Grundtvigs oversættelse er meget bedre end litteraten B.C. Sandvigs første oversættelse af digtet, som i øvrigt var et sandt pionerarbejde, der udkom i 1783. *Odins ravnegald* havde fra den ældste kendte overlevering ry for at være dunkelt, besværligt, ja, nærmest umuligt at forstå (Lassen (udg.) 2011: 20). Digtets første udgiver, Guðmundur Magnússon eller Gudmund Magnæus (1741-1798) fortæller i første bind af den Arnamagnæanske udgave af eddadigtene, som udkom i tre bind fra 1787 til 1828, en historie om en af 1600-tallets islandske lærde, digteren Eiríkur Hallsson på Höfði (1614-1689).² Denne islænding brugte ifølge Guðmundur Magnússon intet mindre end 10 år på at granske digtet, hvorpå han i frustration kastede det fra sig og udbrød: »men jeg forstår stadig intet eller meget lidt af det!« (»abjecisse eam perhibetur,

---

2 Se Gottskálk Jensson 2020, der redegør for dette langvarige udgivelsesprojekt i dets kulturhistoriske kontekst. Udgivelsen indledtes i oplysningstiden og færdiggjordes i romantikken.

nihildum se aut parum ex ista intellegere«, Guðmundur Magnússon (udg.) 1787: 204).

Editio princeps

Som nævnt er *editio princeps* af *Odins ravnegalder* Guðmundur Magnússons udgave i *Edda Sæmundar hinns fróða. Edda Rhytmica seu antiqvior, vulgo Sæmundina dicta*, bd. 1, København 1787 (199-232). Her er *Odins ravnegalder* udgivet efter en håndskrevet udgave af digtet, som var udarbejdet af Jón Eiríksson (1728-1787), leder af Det Kongelige Bibliotek.³ Allerede Guðmundur Magnússon anså digtet for yngre end de øvrige eddadigte. Da digtet ikke er overleveret i andet end papirhåndskrifter, kunne det ifølge Guðmundur Magnússon ikke være nedskrevet af Sæmund »den frode« Sigfússon, som levede fra 1056 til 1133, med andre ord hørte digtet ikke til i den ældste samling af eddadigte.

Til den Arnamagnæanske udgave af *Odins ravnegalder* blev der anvendt en håndskrevet kommentar til blandt andet dette digt, foretaget af Gunnar Pálsson (1714-1791), en af Islands lærde, og som Grundtvig præst og digter.⁴ Gunnar Pálsson sendte sine kommentarer til København i 1779. Der var tale om et bestillingsarbejde for Den Arnamagnæanske Kommission, som anså hjælp fra Island til udlægning af eddadigtene for en nødvendighed, og Gunnar Pálsson nød anseelse som en af de bedste udlæggere af edda (Finnur Jónsson 1930: 229-231; Gottskálf Jenson 2020: 128). I sin kommentar argumenterede Gunnar Pálsson for – og disse teser blev trykt i kommentaren til digtet – at *Hrafnagaldur* (»ravnegalder«) kunne være en misforståelse af eller afskriftsfejl for *hræfvagaldur* (»liggalder«), hvilket han videre satte i forbindelse med *valgaldr* (»valgalder«), et ord, der optræder i *Balders drømme* (*Edda*, Guðmundur Magnússon (udg.) 1787, bd. 1: 199). Gunnar Pálsson antog som følge heraf, at *Odins ravnegalder* havde dannet indledning til *Balders drømme*.

---

3 Jón Eiríkssons håndskrevne udgave er i dag opbevaret i Harvard, MS Icel. 47.

4 Kommentarerne er i dag opbevaret i Den Arnamagnæanske Samling i København, AM 424 fol.

B.C. Sandvigs oversættelse, 1783-1785

Allerede inden den første udgave af digtet udkom, var digtet blevet oversat to gange til dansk af litteraten Bertel Christian Sandvig (1752-1786) i henholdsvis 1783 og 1785 i *Forsøg til en Oversættelse af Sæmunds Edda* (bd. I-II). Sandvigs oversættelse var en betydelig bedrift, ikke alene fordi der på hans tid endnu ikke forelå en udgave af disse digte, men også fordi hjælpemidlerne til studiet af det islandske sprog stadig var begrænsede, omend der fandtes ordbøger. Sandvig gør da også i sin fortale opmærksom på de store vanskeligheder, han som oversætter stod overfor, og han nævner, at det sværeste af digtene var *Odins ravnegelder*, som han i øvrigt kalder »Odins Ravnebesværgelse«:

Visseligen har en Oversættelse af Sæmunds Edda sine store Vanskeligheder. Sproget, allerede mørkt af Alder, bliver mange Steder endnu giort mørkere ved det poetiske Udtryk, hvorudi Skalldenes særdeles Lyst til allegoriske Allusioner og Ordomflytninger bestandig hersker; Hielpemidlerne til dette Arbeide ere meget faa, og i disse faa er der endda meget liden Overeenstemmelse, ei at tale om hvor vanskelige de ere at bekomme, og hvor megen Flid, hvor megen Anstrængelse det koster at finde ud af dette Mørke, som Forfatterne saa kunstigen have vidst at udbrede over disse Religions-Hemmeligheder. Kort sagt, det eddiske Studium kræver et Menneskes hele Liv, og naar man er bleven allerfuldkomnest deri, tør man endda ei indestaa for sine Forklaringers Rigtighed. Igiennem hele Værket har jeg altfor meget følet disse Vanskeligheder og min egen Svaghed, men ingensteds mere end Odins Ravnebesværgelse. (Sandvig 1783: 3v-4r)

Ifølge Sandvig er digtets dunkelhed et argument for dets ælde, og han anså *Odins ravnegelder* for at være det mørkeste af eddadigtene. Man bemærker i øvrigt, at Sandvigs poetiske ideal er Ossian.

Odins Ravnebesværgelse [er] det skønneste, blomsterrigeste, ildfuldste Stykke (...) og Ossian fuldkommen værdigt, men derhos saa mørkt og indviklet, at jeg næsten er overbeviist om, at det bestaaer af lutter usammenhængende Stæder, som en Elsker af Digtekunsten har excerperet af et større Digt, som nu ikke mere er til. (Sandvig 1783: 4r-4v)

For at undskylde for sin fejlbehæftede oversættelse forklarer og beklager Sandvig i sin fortale, at han ikke vidste, at den Arnamagnæanske udgave var undervejs, da han arbejdede på oversættelserne til sit første bind:

Da jeg først tilkiendegav det ærede Publikum mit Forsæt, at ville, da ingen bequemere, som jeg gierne havde ønsket, vilde befatte sig dermed, give en Oversættelse af Sæmunds Edda, var det mig aldeles ubekiendt, at Commisionen over Arna-Magnæiske Legat udgav den i sit Original-Sprog, tilligemed en Latinsk Oversættelse. Hvorvel dette for det første allene strækker sig til dens mythologiske Deel, gjør det mig dog meget ondt, at jeg ei til min Oversættelse har kunnet bruge denne med stor kritisk Kundskab og mange Hielpemidler udarbejdede Udgave; men lover herved mine Læsere i næste Hefte at meddele de Forbedringer, som den kan give Anledning til, samt de, som jeg andensteds fra kan bekomme, thi en Oversættelse af Edda kan aldrig ved det første Forsøg blive fuldkommen. (Sandvig 1783: 4v-5r)

Sandvig oplyser, at hans oversættelse er foretaget på grundlag af fire unge håndskrifter, som han havde til rådighed. Hans første oversættelse af *Odins ravnegald* er foretaget efter håndskrifterne, mens den anden følger Guðmundur Magnússons oversættelse af digtet til latin. I forordet til den Arnamagnæanske udgave nævnes det i øvrigt, at tidligere oversættelser ofte har været fulde af fejl, fordi oversætterne har anvendt et forkert tekstgrundlag eller manglet kyndighed i islandsk (jf. Lassen 2011: 31; Gottskålk Jensson 2020: 117). Sandvigs oversættelse var et imponerende pionerarbejde, men man må desværre konstatere – hvor meget man end kunne ønske, at Guðmundur Magnússon tog fejl i sin måske for karske dom over oversætterne – at hans oversættelse af *Odins ravnegald* desværre er fuld af fejl og misforståelser af blandt andet de poetiske omskrivninger. Disse misforståelser i Sandvigs oversættelse har i sagens natur ikke gjort det lettere at forstå *Odins ravnegald* for samtidens læsere.

Grundtvigs brug af *Odins ravnegald* i tidlige mytologiske arbejder

Sandvigs to oversættelser og den Arnamagnæanske udgave af eddadigtene var stort set, hvad der fandtes, da Grundtvig gav sig i kast med *Odins*

ravnegald. I *Om Asalæren*, 1807, en afhandling, som Grundtvig ifølge Lundgreen-Nielsen skrev på tre uger efter nærmest at have lært *Edda* udenad (1980: 407), citeres brudstykker af digtet, og han indsætter linje 1, 4, 6, 7 og 8 af digtets første strofe som motto for hele skriftet:

*Alföör orkar,
Visa nornir
Aldir bera,
Þreyia þursar,
Þra valkyrior.*
(1807: 156)

Linjerne oversættes og udlægges til dels i en fodnote på samme side. Der er ifølge Grundtvig med disse linjer tale om intet mindre end en trosbekendelse for den gamle nordiske religion:

Alfader raader,
Nornerne vise (Iede Tingenes Gang),
Tiderne vaandes,
Thurserne vente (paa Asers Fald),
Valkyrier længes (efter Strid).

Jeg anseer disse Linier, især den første, anden og fjerde [dvs. »Alfader raader«, »Nornerne vise« og »Thurserne vente«], som vore Fædres korte Symbolum, hvorfra Intet kan tages, og hvortil Intet kan lægges, som ei stemmer dermed.

Oversættelsen er en blanding af Sandvigs første og anden oversættelse, hvor Grundtvig dog har foretaget visse ændringer. Disse linjer fra *Odins ravnegald* som motto giver et måske dystert billede af den nordiske gudelære: De er præget af undergangsstemning og strid, dog med den lysning, at Alfader (omtalt som »det Evige« i 1807: 161 og »den Ældste og Høieste« i *Nordens Mytologi*, 1808: 14) er styrende over aserne og jætterne. Alfader er hos Grundtvig en kristen gud over det hedenske panteon, en tolkning, som hverken er fremmed for Snorres *Edda* eller for så vidt *Odins ravnegald* (Lassen (udg.) 2011: 95; Lassen 2011: 295-300). Man må i øvrigt huske på, at Grundtvig i 1808-mytologien, med Lundgreen-Nielsens ord (2008: 78), »med kristen dogmatik aflyser (...) ragnarok«, og dette må også få konsekvenser for forståelsen af *Odins ravnegald*.

I en omtale af gådefulde passager i gudelæren – eller for nu at anvende Grundtvigs billedsprog »mere eller mindre hele Støtter i Gruset af Asalærens omstyrkede Bygning« (1807: 161) – nævner Grundtvig en ukendt skikkelse i 4. strofe af *Odins ravnegaldre*, Alsviður. Dette navn betyder »al-vis«, og Grundtvig gengiver det med »Alvider«, hvad der dækker dets betydning, og han spørger: »Hvem er Alvider, som, naar de himmelbærende Dverges Magt forgaaer, og Verdener nedsænkes med Bulder i den gabende Afgrund, taber Noget, og det Tabte atter samler?« (1807: 162). Grundtvigs læsning af denne strofe beror på Sandvigs første oversættelse af *Odins ravnegaldre* fra 1783. Sandvig havde dette sted misforstået teksten, og hans oversættelse lød: »Tit den Vise / Taber noget, / Og tit det tabte / Atter samler«. Hans anden oversættelse fra 1785 er på dette sted ganske ændret: »Tit lader Alsvider dem falde ned, tit opløfter han dem igien i Faldet«.

Man ved ikke, hvem denne Alsvider i *Odins ravnegaldre* er. Navnet er overleveret som benævnelse på en af de heste, der ifølge Snorres *Edda* og eddadigtet *Grimners tale* trækker solen (Lassen (udg.) 2011: 97). Der kan imidlertid ikke være tale om denne hest i konteksten, og der synes snarere at være tale om en beskrivelse af Odin, som styrer, hvem der falder i kamp, og samler de faldne hos sig i Valhal. Strofen lyder i min egen oversættelse: »ofte Alsvid / fra oven fælder, / ofte de faldne / han atter samler« (»oft Alsviður / ofan fellir, / oft of föllnum / aftur safnar«). Sandvigs gådefulde oversættelse af strofe fire skal i øvrigt ifølge Lukman (1944: 391) have inspireret Oehlenschläger til selve grundideen i »Guldhornene«, hvor han først lader »de forklarede Gamle« give hornene, hvorpå de tager dem tilbage (Oehlenschläger 1802: 76, 79 og 82). Men som Carl Roos imidlertid viste i 1951, er Oehlenschläger på dette sted inspireret af Ossian: »de forklarede Höie« og »de forklarede Gamle« er ikke »guddommelige væsener, men forfædre, der efter døden paa valen fortsætter existensen i skyernes sale« (Roos 1951: 80).

I *Om Asalæren* argumenterer Grundtvig mod den lærde, islandske Gunnar Pálssons antagelse, at *Odins ravnegaldre* er digtet som et indledningsdigt til *Balders drømme*, en tese, som i øvrigt B.C. Sandvig havde godtaget. Ifølge Grundtvig passer *Odins ravnegaldre* ind i gudelærens kronologi *efter* Balders død, og netop ikke *før*:

Aserne [troede] ved Balders Død (...) at tabe al Lykke, og hvad de gjorde, for at afværge Ulykken, skjønnnes af Vegtams Kvida. Balder nedstyrtes til Hel, og Aserne ere utrøstelige. Deres Angest og Raadvildhed skues i Hrafnagaldre Odins.

Da slumre Evner,
 Hænder synke,
 Af Mathed falder
 Fra hvid As Sværdet.
 Kraftig Troldoms
 Sindløshed al
 Kraft forjager
 Af oprørt Mod.

Da syntes Jolmer
 Slangen være kommet,
 Tyk af Skrække.

Aserne troe at see Ragnarokr komme, og deres eneste Haab er at faae Balder tilbage; men de skuffes (1807: 172).

Det er Sandvigs oversættelse af digtet fra 1783, som Grundtvig citerer, og den giver anledning til hans kronologiske placering af indholdet efter Balders død og før Ragnarok. Der er tale om strofe 14 og første halvdel af strofe 15.⁵ Det bør bemærkes, at disse to strofer ikke kan læses uden rettelser. Strofe 14 beskriver Iduns afmægtige og sorgfulde reaktion på gudernes spørgsmål, som hun tilsyneladende helt mangler svar på, mens strofe 15 beskriver gudernes opfattelse af hendes reaktion. Den hvide as' sværd oversatte Sandvig konkret, som et sværd tilhørende Heimdal, men der er imidlertid tale om en af det islandske skjaldesprogs mange poetiske omskrivninger med betydningen »hoved«, hvad man kan læse i Snorres håndbog for skjalde, *Edda* (jf. Lassen (udg.) 2011: 101-102). I strofe 14 har Sandvig også fejltolket originaltekstens »rýgjjar glyggvi«⁶, som betyder »troldkvindens vind« og igen er en poetisk omskrivning, denne gang for »sind« eller »tanke« (Lassen (udg.) 2011: 102). Det er straks sværere at se, hvordan Sandvig nåede frem til sin oversættelse af første halvdel af strofe

---

5 I rettet og normaliseret gengivelse lyder strofe 14 og første halvdel af 15: »Dofna þá dáðir, / detta hendur, / svífur of svimi / sverð áss hvíta, / rennir örvit / rýgjjar glyggvi, / sefa sveiflum / sókn gjörvallri. // Jafnt þótti Jórunn / jólnum komin / sollin sítum«. Og i min egen oversættelse: »Da sløves heltegeringer, hænder synker, sanseløshed svæver over den hvide as' sværd [=hoved] / sanseløshed flyder i troldkvindens vind [= sind], disse ting beroliger i bølger det hele sogn. / Sådan syntes guderne Jórunn [= Idun] stedt, svulmet af sorger«.

6 Dette sted har håndskrifterne henholdsvis »glygiu« eller »gylu«.

15, hvor en ellers ukendt Jolmir ser slangen, som må forstås som Midgårdsormen. Der nævnes ingen slange hverken i denne strofe eller i øvrigt noget andet sted i digtet. For at nå frem til denne oversættelse må Sandvig have læst forkert i de håndskrifter, som han havde til rådighed, for intetsteds i denne strofe optræder en skikkelse ved navn Jólmir.⁷ Hvad angår slangen, som er fremmed for det islandske digt, kan den have grundlag i navnet »Jormi« i denne strofe.⁸ Af Grundtvigs senere oversættelse i KB Fasc. 264.3 fremgår det, at han næppe heller har forstået strofens to poetiske omskrivninger. Første halvdel af strofe 14 oversætter han:

Kræfter da sløves
Hænderne synke,
Sværdet fra matte
Hvid-As falder.

Til gengæld er beskrivelsen af Iduns søvntilstand med i Grundtvigs oversættelse. I modsætning til Sandvigs oversættelse fra 1783 oversætter han også »Jólnum« rigtigt som »Guder«. Denne fejl er imidlertid rettet i Sandvigs anden oversættelse fra 1785.

I en note det samme sted i *Om Asalæren* kommenterer Grundtvig placeringen af *Odins ravnegald* i gudelærens kronologi:

At dette Digt hverken indeholder Tegnene for Balders Død, eller nogen anden Ulykke, uden Ragnarokr, synes mig klart, og det lader sig vel bevise af Digtet selv, at det handler om Asernes Tilstand umiddelbar efter Balders Død; thi at Ordene:
Seirguder skuede
Nanna sørge
I Helas Vaaning,

---

7 I et enkelt håndskrift, som er opbevaret i København, NKS 1870 4to, har skriveren dette sted ved en fejl skrevet »Jolminn«, hvor den rigtige læsemåde er »jólnum« (dat. plur. af »jóln«, »guder«). Det forestår at undersøge, hvilke håndskrifter Sandvig anvendte, da han oversatte eddadigtene, men det er muligt, at han havde NKS 1870 4to til sin rådighed, idet dette håndskrift sandsynligvis kom til København allerede omkring 1700 (Lassen (udg.) 2011: 32). Læsemåden dette sted kan være forlæg for navnet Jolmir hos Sandvig.

8 Dette navn er i udgaven rettet til »Jórunn«. Sandvig kan muligvis have opfattet »Jormi« som beslægtet med »Jörmungandr« (»den vældige stav«), som er et alternativt navn på Midgårdsormen. Navnet »Jormi« er ukendt, og der er sandsynligvis tale om en fejl for »Jórunn«, som digteren kan have tænkt som et alternativt navn for Idun.

maa forstaaes om Nanna, da hun foer til Hel med sin elskede Balder, synes upaatvileligt. (1807: 172)

Grundtvig citerer her hverken fra Sandvigs første eller anden oversættelse, selvom oversættelsen har reminiscenser fra dem begge. Citatet er en oversættelse af strofe 8: »Sjá sigtívar / syrgja nönnu / viggjar að véum«, med betydningen: »Sejrguder ser / Nanna [= kvinden] sørge / i hestens helligdom [= Yggdrasil]«. Den pludselige omtale af Nanna i digtet er forvirrende. I den nordiske mytologi er Nanna Balders ægtefælle, som ifølge Snorres *Edda* dør af sorg efter Balders død, og hun nævnes ellers intetsteds i *Odins ravnegaldar*. Men i denne strofe af *Odins ravnegaldar* synes Nanna at blive brugt i overensstemmelse med den islandske *ríma*-tradition som et alternativt navn for »kvinde«, i dette tilfælde Idun (Lassen (udg.) 2011: 98-99). »Vé Viggjar«, som har betydningen »hestens hjem« eller »helligdom«, er en poetisk omskrivning for Yggdrasil, verdenstræet, hvis navn betyder Yggs (dvs. Odins) hest. Sandvig giver i sin anden oversættelse »Jordens Boeliger« for »véum viggjar«, hvad Grundtvig her tolker som »Helas Vaaning«. Grundtvigs oversættelse beror på hans placering af digtets hændelser som umiddelbart efter Balders død. Navnet Nanna forstår han konkret som Balders hustru, og da hun ifølge Snorres *Edda* døde af sorg og befandt sig i Hel efter Balders død, oversættes »véum viggjar« med »Helas Vaaning«.

I decembernummeret af månedsskriftet *Ny Minerva* vendte Grundtvig sig imod denne placering af digtets handling i gudelærens kronologi, altså mellem Balders død og Ragnarok, og støttede nu i stedet Gunnar Pálssons tese om, at digtet dannede indledning til *Balders drømme*.⁹ I sin oversættelse i KB Fasc. 264.3 ændrede Grundtvig således også oversættelsen af »véum viggjar« til slet og ret »Viggars Bolig«.

Digtets datering

Lige fra den ældste kendte overlevering havde *Odins ravnegaldar* ry for at være gammelt. Der findes en omtale af digtet i et brev fra Árni Mag-

---

9 »Fortællingen om denne Raadspørgsel indeholder maaske Hrafnagaldur Odins, thi af flere Grunde har jeg troet mig nød til at frafalde min forhen havte Mening om dette underlige Kvæde, og derimod at antage Gunner Poulsens, saavidt denne sætter det i samme Fortalte før Baldurs Død« (1807b: fodnote 16, 318-19).

nússon, den berømte islandske håndskriftsamler og professor ved Københavns Universitet, som er dateret 18/6 1729 til Jón Halldórsson (1665-1736), provst i Hitardalur. Árni Magnússon beder om at få afskrifter, som tidligere er foretaget, af dokumenter, som han havde mistet i branden 1728. Árni Magnússon fortæller, at han havde ejet kopier af eddadigte, som er gået til grunde i branden, og at han mangler nogle digte, deriblandt *Odins ravnegalder*, som han mente fandtes i håndskrifter af eddadigte, som biskop Brynjólfur Sveinsson havde forestået.¹⁰ Dette brev kendte hverken Guðmundur Magnússon, Gunnar Pálsson eller Grundtvig. Det blev først inddraget i diskussionen af digtets alder i forbindelse med Sophus Bugges udgave af eddadigtene fra 1867.¹¹ Árni Magnússon nævner i brevet, at pastor Ólafur Jónsson (1637-1688) havde omtalt, at Brynjólfur Sveinsson skulle have ladet afskrive *Odins ravnegalder* efter et enkelt gammelt og beskidt blad, hvad der giver mulighed for, at digtet kunne stamme fra middelalderen. Godt 50 år senere argumenterede B.C. Sandvig også for digtets høje alder, hvorimod digtets første udgiver, Guðmundur Magnússon, stillede sig skeptisk til det i 1787.

I sine tidlige mytologiske arbejder anså Grundtvig, som Sandvig, digtet for ældgammelt og af samme grund af stor vigtighed. I et brev til Rasmus Nyerup dateret 6/1 1808 i Egeløkke tilskriver Grundtvig *Odins ravnegalder* lige så stor kildeværdi som *Vølvens spådom* og *Hyndlas sang*.¹²

---

10 Árni Magnússon skriver (i min oversættelse): »Jeg havde (som brændte) et brev fra afdøde pastor Olav (vor skolemester) angående en af disse oder (så vidt jeg husker Odins ravnegalder), at magister Brynjólfur havde ladet dette kvad afskrive efter et gammelt, beskidt enkelt blad, og så vidt jeg husker, stod der, at der havde manglet noget bagved, og at det kunne være gået sådan med mere af digtet. Dette står ligesom alt hen i tåge, for dokumenterne er væk«. / »Eg hafde (sem brann) bref Sal. Sra Olafs (Skola-meistara ockar) ahrærande eina af þessum odis (mig minnir Hrafnag. Odins) ad Mag. Bryniolfur hafe þá qvidu uppskrifa lated epter gömlu saurugu einstaka blade, og minnir mig þar stæde, ad þar aptan vid hefde vantad, og eins kynne um fleira geingid vera. Þetta verdur so sem allt i þoku, því documentenn eru burtu«. (Bréf Árna Magnússonar til Íslands 1729, Jón Margeirsson (udg.) 1975: 147). For en grundig diskussion af dette brev og dets implikationer for dateringen og bestemmelsen af digtets affattelsessted, se Lassen (udg.) 2011: 9-13.

11 Gísli Brynjólfsson havde gjort Bugge opmærksom på dette brev, som i *Kjöbenhavns Universitets-Journal* (4. årg. 1796: 8) var blevet trykt i en oversættelse til dansk af Skúli Thorlacius.

12 »(...) lad endog Verset i Voluspa være uægte, lad Hyndlas Udsagn være tvivlsomt som det ikke er, saa vil Man dog aldrig kunne nægte at Alfader baade nævnes og sættes over Alt i Begyndelsen af Hrafnagaldr Odinns« (Christensen og Grundtvig (udg.), 1924-26, bd 1: 13).

Og selvom Grundtvig lyder næsten desillusioneret i sin omtale af digtets uforståelighed i *Nordens Mytologi* (1808), nærer han også på dette tidspunkt tiltro til dets høje alder:

[Odins ravnegelder] er (...) saare mørkt og man maa næsten mistvivle om nogensinde at udlokke dets Betydning. Det troes i Almindelighed at være meget nyt, baade for Stilens Skyld, og fordi det mangler i de ældste Afskrifter. Dette beviser imidlertid intet, da dets Stil endnu mindre ligner den ny end den gamle, og dets tætte Sluttelse til Aserne peger ganske bestemt hen paa en ægte Hedning som Forfatter. Dog, udfindes Indholden engang, afgør vel Striden sig selv og indtil saalænge er den unyttig. Jeg vil i nærværende Arbeide slet ikke bruge det. (1808: 8)

Mens Grundtvig i *Om Asalæren* gav digtet en fremtrædende placering og lod dets beskrivelse af væsenerne i optakten fungere som motto for hele gudelæren, synes hans konstatering af digtets uforståelighed nu næsten at være opgivende, og digtet udelades helt.

Det skal bemærkes, at Sandvig og Grundtvig ikke var de eneste, som var fortalere for digtets høje alder. Også professor Finnur Magnússon (1781-1847), som oversatte digtet til dansk i 1822, argumenterede for, at *Odins ravnegelder* var gammelt. Herom vidner digtets »ældgamle Ord, samt tillige dets fragmentariske Væsen, og især dets ægte mythiske Aand samt den Omstændighed, at det kun har saare faa Hentydninger til de ellers af Eddaer eller Sagaer bekjendte Fortællinger« (Finnur Magnússon 1822: 210). Finnur Magnússon omtaler i øvrigt det besvær, som digtet har voldet tidligere oversættere, hvad Grundtvig også er inde på i den citerede passage ovenfor, men Finnur Magnússon må erkende, at han »Dog (...) ikke [vil] fortie den Sandhed at det samme Digts egentlige Oversættelse med Anmærkninger, neppe har kostet mig et Par Dages Tid i det hele« (1822: 214). Den lethed, hvormed Finnur Magnússon har kunnet oversætte og udlægge *Odins ravnegelder*, og som han forklarer ved, at han har »overskuet vore Forfædres mythiske System fra den rigtige Standpunkt« (1822: 214), har Finnur Magnússon stået ganske alene med gennem tiden.

Omkring slutningen af 1808 foretog Grundtvig den omtalte oversættelse af digtet og skrev nogle notater om digtet (KB Fasc. 264.3). Her argumenterer Grundtvig for, at digtets mange poetiske omskrivninger (jf. eksemplerne ovenfor) er tegn på, at det tilhører en yngre periode af hedenskaben, at det kan være digtet samtidig med Eyvindr Finnsson skálda-

spillirs *Hákonarmál*, som almindeligvis dateres til ca. 990, og at den samme Eyvindr kan være digteren af *Odins ravnegald*. Når man tager i betragtning, at Grundtvig daterede *Vølvens spådom* til mellem det 5. og 7. århundrede, er dette en meget ung datering.

Odins ravnegald forsvandt først ud af de tekstkritiske edda-udgaver efter Sophus Bugges udgave af eddadigtene i 1867,¹³ da han afviste dets autenticitet som middelalderdigt. Min egen undersøgelse af digtet har vist, at *Odins ravnegald* er et digt fra renæssancen, digtet af en antikvarisk interesseret digter sandsynligvis i forbindelse med den store interesse for samlinger af eddadigte fra tiden umiddelbart efter genopdagelsen af Codex Regius af eddadigtene i 1643. At *Odins ravnegald* ikke kan være meget ældre, viser blandt andet dets brug af et oprindeligt græsk ordsprog, »nótt skal nema nýræða til« ev νυκτι βουλή, lat. »in nocte consilium«), hvis udbredelse i Vesten er tæt knyttet til renæssancen og Erasmus' ordsprogssamling *Adagia*. Grundtvig giver i øvrigt en fin oversættelse af dette ordsprog: »Nat til nye / Raad skal nyttes« (KB Fasc. 264.3).

Grundtvigs brug af *Odins ravnegald* i senere mytologiske arbejder

I sin 1832-mytologi, hvor Grundtvig adskilte mytologien fra religionen, eftersom med Bøndings ord »[m]ythology did not contain any religious truth but was a poetic expression of an authentic Nordic outlook on life« (2019: 16), dukker digtet op igen. Her skriver Grundtvig en kortfattet og nu munter karakteristik og tolkning af digtet efter at have omtalt de øvrige mytologiske digte. Hans beskrivelse kommer »drattende«, på samme måde som *Odins ravnegald*...

---

13 Bugges dom lød: »Dette Digt bør for Fremtiden udelukkes fra Samlingen af norrøne mythiske og heroiske Kvæder. (...) Forspjallsljóð (...) er et lærd Digt, forfattet i senere Tid af en Mand, som var vel bevandret, ja belæst i de gamle Kvæder og som med Tendents søgte at efterligne en længst forgangen Tids Digtning; det blev rimelig fra først af fæstet med Pen i Bog« (*Norræn fornkvæði*, Bugge (udg.) 1965 [1867]: xlvii-xlviii). Bugges afvisning af digtet var i overensstemmelse med og en understregning af en holdning, som P.A. Munch tidligere havde udtrykt i sin udgave af eddadigtene fra 1847.

ikke alene (...) kom (...) drattende, men at Forfatteren, som vilde til Veirs, drattede baglængs ned af *Krybe-Kragen*, og slog Hul i Nakken, saa han gik vel ikke fra Forstanden, men dog reent fra Texten. Han tog nemlig, omtrent som de höitrvænde Skjalde i forrige Aarhundrede, strax Munden fuld med *Alfader, Norner, Aser*, og Alt hvad trække kunde, og gjorde et Spektakel, som om *Himlen bogstavelig* skulde falde ned, men naar Man seer sig til, er det kun ham selv, der dumper, og der kommer ikke Andet ud af al den Larm, end at *Solen gaaer ganske rolig ned*, som den pleier, og *staaer op igjen* næste Morgen, som er dens daglige Vane. Naar ellers ikke det Uheld var tilstødt Forfatteren, at han over Hurlumheien havde glemmt, hvad han vilde sige, skulde vi formodenlig hört, hvorledes Aserne paa en Maade, ved Idunnas Æbler, fik Bod for Balders Död, saa de i det Mindste kunde sove rolig paa den Skræk. (1832: 171-72)

Mens man fornemmer en tung forudænselse om fremtiden i Grundtvigs tidlige skrifter, viser digtet nu frem til en lysere løsning efter Balders død: *Ravnegald*-digteren havde ganske enkelt glemmt at fortælle, at guderne ville få Iduns æbler i bod. Digtet viser ikke andet, end at sol står op, og sol går ned. Denne forståelse af digtet ser man allerede i Grundtvigs tidligere oversættelse af digtet, hvor den sidste strofe lyder:

Guder opstod
 Afglands [= solen] oprandt
 Nord til Niflheim
 Natten søgte
 Morgenhorn optog
 Søn af Ulfruna
 Himmelbjergs Herre
 blæste i Hornet. (KB Fasc. 264.3)

Der er på sin vis grundlag for denne tolkning i digtets sidste strofe, da dets første halvdel beskriver den gryende dag. Men Heimdal blæser ikke i et »Morgenhorn«, det vil sige et horn, der varsler morgengry. Der er nemlig tale om Heimdals horn, Gjallarhornet, som han ifølge Snorres *Edda* blæser i ved begyndelsen til Ragnarok, gudernes undergang.

Den optimistiske læsning af *Odins ravnegald* hos Grundtvig findes også i en passage i *Græsk og Nordisk Mythologi for Ungdommen* (1847: 153). Men nu er Grundtvigs tolkning af digtets indhold en anden. Grundt-

vig skriver nu, at sagnet i digtet nok er sluttet med, at Brage, som bliver tilbage hos Idun, da Heimdal og Loke drager hjem, opdager hendes æbler og vinder hendes hjerte, hvorpå de lever sammen i Brøndshøj eller Brøndby (brunnakr):

Hvorvidt der for Resten har været noget Sagn om *Brages* Oprindelse, veed vi ikke, men om *Iduns* spore vi et i *Ravnegaldet*, et Kvad, der vel er alt for luftigt og høitrvende til at give ordenlig Beskeed, men spiller dog kiendelig paa det Sagn, at *Idun* var faldet ned fra *Ygdrasil* og havde sat Aserne i stor Forskrækkelse, saa *Odin* sendte *Heimdal*, *Loke* og *Brage* afsted for at udfritte af Jomfruen hvad hun vidste om »Tidens Ophav, Alder og Ende, « men da hun tav bomstille, vendte *Heimdal* og *Loke* tilbage med uforrettet Sag og efterlod *Brage* til at passe paa hende, mens *Odin* tog Nat til nye Raad eller sov paa den Sag. Ventelig har Sagnet da sluttet med, at *Brage*, da han blev ene med *Idun*, opdagede hendes *Æbler* og vandt hendes Hjerte, saa der blev et smukt Par Folk af dem, som opslog deres Bopæl i *Brøndshøj* eller i *Brøndby* (brunnakr), hvor de siden, efter Haarfager-Skjalden *Thjodolfs* Sigende, havde deres Hjemstavn. (1847: 153)

Placeringen af Brage og Idun i de ganske umytiske omgivelser, Brøndshøj eller Brøndby, giver Grundtvigs brug i *Græsk og Nordisk Mythologi for Ungdommen* af *Odins ravnegaldet* et nok utilsigtet fjantet skær. I 1832-mytologien var *Odins ravnegaldet* reduceret til en bagatel om solnedgang og solopgang. Nu udlægges digtet nærmest som en lille komedie, der så at sige ender med pigens og sendebuddets ægteskab. Senere i samme værk sammenligner Grundtvig da også *Odins ravnegaldet* med *Hymers kvad*, en eddisk komedie, der handler om, at den stærke Thor udklæder sig som Freja og i bryllupskjole og med slør for ansigtet modvilligt drager til den giftelystne jätte Hymer, som han selvfølgelig ender med at slå for panden. Grundtvig skriver: »*Hymerskviden* (...) er en Sildefødning, surøiet, svulstig og smagløs, omtrent som *Ravnegaldet* (...)« (1847: 193). Fra i 1807 at have læst *Odins ravnegaldet* som et skæbnetungt digt, der fremmanede gudernes »Angest og Raadvildhed« (1807: 172) ovenpå Balders død og deres dunkle forudelse om Ragnarok, anses digtet i 1847 for at være et smagløst, svulstigt og sent eddadigt. I stil med den ændrede holdning til *Odins ravnegaldet* afviser Grundtvig i det samme værk også ravnene som et visdomsgivende væsen (1847: 168). Det er dagligdags begivenheder, som ravnene plaprer løs om hjemme hos Odin:

I *Grimmersmaal* kommer nu vel to *Ravne* flyvende, som hedder *Hugin* og *Munin* (Formodning og Eftertanke), har været Verden rundt og synes meget hemmelighedsfulde, saa det falder rimeligt nok, hvad *Gylfelegen* melder, at de sætter sig *daglig* paa *Odins* Skuldre og tyller ham Ørene fulde med Alt hvad de har seet og hørt; men skøndt denne *Hverdags-Historie*, ligesom *Aviser*, ogsaa kan have sin Nytte og har paa en Maade *Livets* Fortrin, saa vilde *Odin* dog været meget at beklage, hvis han daglig skulde laant Øre til alt det *Ravnegalder*. Indholden kan vi nemlig godt forestille os, naar vi betragter et af de store Værker over den *nyeste* Historie, der er sammensat af lutter *Avis-Bundter* (...). (1847: 168)

Ravnen er devalueret, og Grundtvig introducerer samtidig en helt ny og reducerende betydning af »galder«, der som islandsk låneord på dansk ellers, som omtalt, anvendes i betydningen »tryllesang« eller »trolddom«. Den nye betydning hos Grundtvig er snarest »skvaldren«, og det er en tilsnigelse fra Grundtvigs side, der må bero på det islandske substantivs overfladiske lydighed med det danske verbum *gale*. Ravenenes evindelige plapren har ikke større værdi, end hvad der kan udledes af samtidens aviser. Et forlæg for dette kan Grundtvig i øvrigt måske have fundet i *Odins ravnegalder*, str. 10, hvor der netop står, at »Rognir« (Odin) og guderne galede galdere« (»Rögnir og regin gölu galdur«).

Grundtvigs digteriske brug af *Odins ravnegalder*

Optrin af Norners og Asers Kamp (1811)

Lad os nu bevæge os tilbage til begyndelsen af 1800-tallets andet årti og kaste et blik på Grundtvigs mere digteriske brug af *Odins ravnegalder*. Læsedramaet *Optrin af Norners og Asers Kamp* fra 1811, som er en gendigtning af den oldislandske tradition om vølsungeslægten (eddadigte og *Vølsungernes saga*), indledes med en efterligning af den slagfaste rytme og metrik, der kendetegner *Odins ravnegalder* (1811: 2-4). Den samme rytme anvendte også Sandvig i sin oversættelse af eddadigtene. Stroferne i *Odins ravnegalder* har alle otte linjer, med fire til fem stavelser, hvoraf to er trykstærke. Således er det også i det indledende digt i *Optrin af Norners og Asers Kamp*. Digtet begynder med nornernes tale. Den første skikkelse, som nornerne nævner, er også den første skikkelse, der nævnes

i *Odins ravnegald*, nemlig Alfader, der råder, som den øverste skikkelse. I det islandske *Odins ravnegald* »udvirker« han (»orkar«), hvad der i øvrigt i Grundtvigs håndskrevne oversættelse gengives »aarke«. Dette verbum bruger Grundtvig også i den indledende passage i *Optrin af Norners og Asers Kamp*, dog ikke om Odin, men om aserne i strofe 5.¹⁴ Det danske verbum »orke« har ifølge *Ordbog over det danske sprog* betydningen »arbejde med; især: slide, ase med«. Det islandske verbum »orka« kan derimod betyde *magte, arbejde, virke, frembringe, have noget til følge eller virkning* (jf. Fritzner 1954). Omend betydningen af de to verber på henholdsvis dansk og islandsk er forskellig, kan der ikke være tvivl om, at Toldberg har ret i sin antagelse af, at Grundtvig dette sted har tilladt *Odins ravnegald* at smitte lydligt og i øvrigt kompositorisk af på sin danske tekst. Når Grundtvig overfører verbet til aserne, er det sandsynligvis på grund af dets smallere betydning på dansk, der passer knap så godt til Alfader, der råder over alt.¹⁵

I *Optrin af Norners og Asers Kamp* gør nornerne det klart, at tursers og asers, jætters og kæmpers bedrifter falmer ligesom løvet på verdenstræet Yggdrasil. Både Alfader og nornerne står over guder og helte. Efter nornernes tale er scenen sat i Valhal, hvor Odin byder sin ravn Hugin velkommen. Deres dialog på vers er på det indholdsmæssige plan inspireret af eddadigtet *Grimners tale* (str. 20), hvor Odin nævner sine to ravne, der flyver ud over verden hver dag. I *Optrin af Norners og Asers Kamp* har Hugin set »Tiden lide / Thurser vent« (jf. mottoet for *Om Asalæren* ovenfor) og ormen vokse. Yggdrasil ældes, enden nærmer sig med andre ord. Odin spør-

---

14 Jævnfør Toldberg 1950: 159-160: »I Indgangen til *Optrin* er der stærke reminiscenser fra Hrg. Verbet »aarke« anvendes. Men det at »aarke« er overført fra Alfader« til aserne. Dertil er der kompositorisk inspiration fra Hrg i femte strofe: Aser sørge, Sigurd lider, Brynhild lytter, Luren tier«.

15 Også i et kvad, »Normaal hint gamle«, som Grundtvig lod trykke i teksten »Saga om Nor og hans Æt« (i *Nyeste Skilderi af Kjøbenhavn*, 28. Januar 1809), lader Grundtvig sig inspirere af den første strofe i *Odins ravnegald* og bruger blandt andet denne linje: »Norner styre, / Aser orke, / Vaner vide (...)« (1809: 500; Lundgreen-Nielsen 1980: 279). Senere i *Danne-Virke* 1817 anvender han igen denne strofe fra *Odins ravnegald* i et digt, »Ragnaroke. Et dansk Æmter«, som blandt andet henter sin inspiration i den islandske novelleagtige fortælling, *Totten om Norne-Gæst*. Her lader Grundtvig henholdsvis en lysalf og Saga kvæde: »Alfader byder, / Alf en adlyder, (...) // (...) Thurserne vente / (...) Nornerne pege (...) // Alfader raader« (1817: 380-381). Rytmen er igen den samme som i *Odins ravnegald* og Sandvigs første oversættelse af denne. Strofer fra »Ragnaroke. Et dansk Æmter« genbrugte Grundtvig i 1838 i »Saga og Lysalfen« i *Nordiske Smaadigte* (1838: 161; Lundgreen-Nielsen 1980: 768; jf. også Toldberg 1950: 80, 85).

ger nu, om gudernes slægter vokser og trives på jorden, hvad Hugin kan bekræfte. Men Hugin fortæller også, at en gammel kælling, som i virkeligheden er Loke, hvisker til den onde Kong Siggejr om Signe, datter af Kong Vølsung, og at Siggejr har fået lyst til at bejle til hende. Dette ægteskab, ved vi fra den islandske *Vølsungernes saga*, fører død og ulykke med sig, så Odin sender straks Hugin af sted for at få smedet et skarpt sværd for at afværge det. (Herefter flyttes scenen til heltenes verden.)

Odins sidste replik til raven i Valhal kan illustrere, hvor tæt Grundtvig rytmisk holder sig på *Odins ravnegalder* (str. 1), her med konsekvent fire stavelser per vers, hvor første og tredje stavelse er trykstærke:

Far til Alfer!	Alföður orkar
Flyv til Ivalds	álfar skilja
Kloge Sønner!	vanir vitu
Knap er Tiden:	vísa nornir
Bed dem smedde	elur ívíþja
Sværd som bider	aldir bera
Sten som Klæde!	þreyja þursar
Knap er Tiden,	þjá valkyrjur.
Kan du ile? ¹⁶	

Den samme rytme genfinder man i øvrigt senere i H.C. Andersens skuespil *Alf sol*. Grundtvigs *Optrin af Norners og Asers Kamp* udgjorde da også en af kilderne til Andersens ungdomsværk, og den slagfaste rytme i nogle af skuespillets replikker har Andersen hentet her (Lassen 2008: 213-214).

Det er oplagt, at raven i det indledende digt i *Optrin af Norners og Asers Kamp* er inspireret af *Grimners tale*, men spørgsmålet er, om den tillige kan være inspireret af *Odins ravnegalder*. Vi møder aldrig ravnene i dette islandske digt, selvom titlen foregiver, at de spiller en rolle i det, men måske kan ravnens tilstedeværelse i *Optrin af Norners og Asers Kamp* alligevel være inspireret af dette digt. I strofe 3 hedder det i den islandske tekst, med min egen oversættelse til højre:

---

16 Til sammenligning – for at vise forskellen – lyder første strofe i *Vølvens spådom*, som også er digtet i versmålet fornrdöislag (to verslinjer er bundet sammen ved allitteration, og der er ét hovedtryk per verslinje): »Hljóðs bið ek allar / helgar kindir, / meiri ok minni, / mögu Heimdalar; / vildo at ek, Valföðr, / vel fyrtelja / forn spjöll fira, / þau er fremst um man«. *Vølvens spådom* er ikke lige så konsekvent stavelsestællende som *Odins ravnegalder* eller Grundtvig i disse strofer.

Hverfur því hugur, hinna leitar, grunar guma grand, ef dvelur	Derfor mister han modet, han søger de andre, mænd (dværgene?) venter skade, hvis han forsinkes.
--	--

»Hugur«, som egentlig betyder tanke eller sind, kan Grundtvig muligvis have opfattet som et alternativt navn for raven »Huginn«, som ifølge eddadigtet *Grimners tale* (str. 20) er den ene af Odins to ravne. De to ravne bringer ifølge Snorres *Edda* Odin viden om verden (Faulkes (udg.) 1982: 32). Netop i kraft af navnet »Huginn« (som er afledt af »hugr« med betydningen »hu«, »tanke« eller »sind«) fremstår denne ravn som en personifikation af »tanken« eller »sindet«. Der findes nogle eksempler på alternative former af samme navn på norrønt: Óðr / Óðinn og Ullr / Ullinn, som kan betragtes som parallelle til Hugr / Huginn. At i det mindste Sandvig i sin første oversættelse læste »Hugur« som et navn på Odins ravn, ses af hans oversættelse, hvor han gengiver disse linjer med: »Bortfløi da Hugur / Andre søgend' / Folk ondt vented' / Da han dvæled'«. ¹⁷ I sin oversættelse gengiver Grundtvig »Hugur« med »Sindet«. Men vendingen *e-m hverfur hugur* betyder imidlertid, at man mister modet. Ravenen er således slet ikke til stede i strofen i det islandske digt, hvad man ellers ville vente digtets titel taget i betragtning. I Sandvigs oversættelse fra 1785 er ravenen da også bortfløjet fra denne strofe.

Dansk Ravne-Galder (1860)

Raven som Odins fugl er fast etableret i norrøn litteratur og kultur blandt andet gennem eddadigtet *Grimners tale* og alternative navne (såkaldte *heiti*) som for eksempel »Hrafnáss« (Ravnegud). I flere norrøne tekster er Odin knyttet til krig, hvad der også gælder raven via talrige poetiske omskrivninger, hvor digterkrigere omskriver det at dræbe på slagmarken som at give raven føde. I *Optrin af Norners og Asers Kamp* er raven også knyttet til Odin. Denne valens fugl med dens dystre associationer bringer os sluttelig til digtet *Dansk Ravne-Galder*, som også begynder med et indledende digt, hvori Odins ravne spiller en stor rolle. Tilbage i 1808 i *Nordens Mytologi* havde Grundtvig tolket Odins to ravne i overensstemmelse med Suhms bog om den nordiske mytologi, *Om ODIN og hedniske*

---

17 Ifølge Lukman fandt Oehlenschläger i denne strofe »Tanken, der søgte forgæves« (Lukman 1944: 391).

Gudelære og Gudstieneste udi Norden (1771: 66), som »Tanken« og »Hukommelsen«, og således er »Huginn« også her tanken, mens »Muninn« er hukommelsen (»muna« betyder at huske).¹⁸ I *Dansk Ravne-Galder* får digterjeget lov at flyve som Odins tredje ravn under navnet Knytling.

Ud over titlen synes *Dansk Ravne-Galder* ikke at stå i nogen særlig gæld til det islandske *Odins ravnegalder*, hverken metrisk eller indholds-mæssigt. Det er særlig den indledende del af Grundtvigs digt, der kan være inspireret af *Odins ravnegalder*, men dertil synes Grundtvig også at have været inspireret af eddadigte som *Vølvens spådom* og *Hyndlas sang*. Hvor grundstemningen i *Odins ravnegalder* er pessimistisk, knytter *Dansk Ravne-Galder* an til forståelsen af det islandske digt i 1832-myto-logien. Det er optimistisk og rummer en spådom om Danmarks lyse fremtid. Mens *Odins ravnegalder* adskiller sig fra middelalderens visionære eddadigtning ved at beskrive et i allerhøjeste grad mislykket forsøg på at fremkalde en spådom om verdens fremtid, rummer de to middelalderlige eddadigte, *Vølvens spådom* og *Hyndlas sang*, en forudsigelse af Ragnarok og en antydning af en lysere fremtid. De hedenske vølver i disse digte er bundet af deres tid, så de kan ikke se længere end til hedenskabens undergang. Men de kan se en mægtig, der kommer, som må være Kristus, selvom de intet navn har for ham. På dette punkt står disse islandske digte i utvetydig gæld til de oldkristne sibyllinske orakler.¹⁹ I denne henseende er det interessant at bemærke vølvens begrænsninger i *Dansk Ravne-Galder*, som tilmed gælder fortiden (»men hvem er Bør? / Det kunde ei Volen melde«, str. 39). Hovedbestanddelen i Grundtvigs digt er den lange beskrivelse af den lyse fremtid efter indledningsdigtet; en lignende detaljeret beskrivelse af en bedre fremtid efter Ragnarok findes intetsteds i de islandske eddadigte. Den lyse fremtid antydes kun.

Brugen af Odins ravne og tilføjelsen af den tredje ravn hos Grundtvig i dette digt er interessant. Digterjeget i *Dansk Ravne-Galder* får, som omtalt, lov at forvandles til Odins tredje ravn og flyve sammen med Hugin

---

18 »Det Vigtigste *Odin* har, er vel Ravnene: Hugin og Munin (Tanken og Hukommelsen); thi, som herlig valgte Symboler paa Hans Kløgt, lære de Os at kende den nøiere. De flyve hver Dag over Ormegrund, og mærkeligt [dvs. bemærkelsesværdigt] er Odins Udsagn i Grimnismal: // Om Hugin jeg spaar; / Han ei kommer tilbage, / Dog mere for Munin jeg frygter. // Intet Under; thi vel maatte *Tanken* tabe sig i Ragnarokes Nat, men *Mindet* (om Hans Id i Tids Fødsel) maatte forvise Ham om den Undergang, *Tanken* ei kunde beskue« (1808: 167).

19 Om *Vølvens spådom* som inspireret af sibyllinske orakler og om *Hyndlas sang*, se Lassen 2011: 323-25; 329-31.

og Munin (»Jeg haver end Brug for nok en Ravn, / Og vil du den Tredje være, Da giver jeg Knytling dig til navn«, str. 20). Denne tredje ravn har ikke forlæg i norrøn litteratur og er Grundtvigs opfindelse. Grundtvigs digterjeg flyver lavt i sin sorte ravneham, men Mimer ved visdommens kilde opfordrer ham til at folde sine vinger ud i Jesu navn (»Du Vinger jo har som Odins Ravn, / saa unge har ei de Tvende, / Og breder du dem i Jesu Navn, / De bære til Verdens Ende«, str. 47), og da kan digterravn flyve til Paradis (»Jeg fløi som en Fugl til Paradis«, str. 49) og som i en drøm se ud over historien fra skabelsen og frem til Grundtvigs samtid.²⁰ Da Knytling vækkes af Mimer fra denne drøm (»End er paa min høire Kind jeg øm, / Af Slaget, som mig gav Mimer, / Jeg vaagned derved som af en Drøm, / I Panden endnu det primer«, str. 162), opfordres han til at flyve i dueskikkelse (»'See op,' sagde Mimer, 'med en Fart, / Nu spreder Fugl Phønix Vinge, / Og dersom du var af Due-Art, / Du kunde i Sky dig svinge, Og følges med ham til Paradis (...)« str. 191). Næsten som i en ovidsk metamorfose farves ravnens sorte vinger nu hvide, og som hvid due er digterjeget i stand til at følge fugl Phønix og flyve til Paradis. Man kan sige, at Grundtvig i den indledende del af *Dansk Ravne-Galder* tager den islandske tradition inden for eddadigtingens spådoms- eller visionsdigte og tilføjer endnu et kristent lag. Grundtvigs Knytlinge-ravn sukker »over Ravne-Kaar«, der binder ham til jorden (str. 192). Mens den sorte ravn, som vølverne, er bundet af sin hedenske tid, kan den hvide due – i modsætning til vølver og ravn – skue Paradis.

Den sidste del af digtet består af duens fremtidsutopi. Selvom Grundtvig fra 1832 og frem læste *Odins ravnegalder* positivt som udmundende i henholdsvis solopgang eller ægteskab, har den sidste utopiske del af *Dansk Ravne-Galder* intet forlæg i *Odins ravnegalder*. Men hvorfor lader Grundtvig sig pludselig på sine aldrende dage inspirere af *Odins ravnegalder* til affattelsen af en kristelig fremtidsutopi? I 1952 foreslog Steen Johansen, at der måske kunne være en forbindelse mellem Grundtvigs digt og en ny oversættelse af eddadigte, heriblandt *Odins ravnegalder*, der udkom 1860 ved Vilhelm Billeskov Hjort. Billeskov Hjort fulgte i sin oversættelse P.A. Munchs udgave af eddadigtene, hvor Munch ellers

---

20 Drømmen som varsel indgår i øvrigt også i *Odins ravnegalder*.

havde afskrevet digtet som ungt.²¹ Men ikke desto mindre forsøgte Billeskov Hjort for sit publikum, »Nordens Folk«, at rehabilitere *Odins ravnegalder*: »Sangen er meget gammel, derom vidner saavel dens rene eenfoldige Digtfylde som Sproget (...)«. I Billeskov Hjorts udlægning begynder digtets handling, efter at »Livets historiske Kamp« er indtrådt. Guderne sender en delegation af sted for at udspørge »den fremsynede Gudinde, Bevidstheden om den sande Gud«, men hun svarer intet, og guderne vender hjem, og digtet udmunder ved dagry, efter at guderne har nyttet natten til at hitte nye råd. Billeskov Hjort skriver om digtets slutning:

Heltene rejser sig ved den første Solstraale, Natten flygter. Heimdal, Frelsens Forbud, farer op ad Himmelbroen. Det er Gjernings-svaret paa Nattens Overvejelser – Frelsen maa søges hinsidigen; det er det første Trin paa den lange Bane, Hedningerne maatte tilbagelægge, inden den naturlige Gudsbevidsthed blev forvandlet til den aandelige, den faldne Qvinde til den rene Mø, den Sorte til den Hvide (Billeskov Hjort 1860: 34)

I Billeskov Hjorts tolkning er *Odins ravnegalder* en poetisk beretning om de hedenske guders søgen efter og vej til frelse. Ved digtets afslutning vågner guderne til erkendelsen af, at vejen til frelse skal søges hinsides. Heimdal, af Billeskov Hjort omtalt som »Frelsens Forbud« (dvs. et forvarsel om frelsen), varsler ikke Ragnarok ved at blæse i Gjallarhornet som i det islandske digt, men drager i stedet af sted ad »Himmelbroen« for at søge de kristnes Gud, må man forstå. Ved digtets slutning griber guderne, der hidtil har besiddet en »naturlig Gudsbevidsthed«, til handling for at kunne beriges med den »aandelige« gudsbevidsthed. Jeg mener, at Johannsens hypotese er sandsynlig, at denne afslutning og nytolkning af digtet, som udkom relativt kort tid før *Dansk Ravne-Galder*, og som der i øvrigt slet ikke er belæg for i det islandske digt, kan have inspireret Grundtvig til at vende radikalt nytolkende tilbage til *Odins ravnegalder* og digte den lange kristelige utopi, som *Dansk Ravne-Galder* udmunder i.

---

21 »[D]et [kan] dog ikke negtes, at den største Deel af det Andet og Mere, man i Papirco-dices af Edda forefinder, har et temmeligt mistænkeligt Udseende. Dette gjælder især Grógaldr og Hrafnagaldr Óðins. (...) Disse (...) Kvad ere derfor i nærværende Udgave udeladte af de egentlige Eddadigtes Række, og kun tilføiede i Anhang« (*Den ældre Edda*, Munch (udg.) 1847: x-xi).

Afrunding

Sådan kan man postulere, at der med tiden bindes en sløjfe på Grundtvigs brug af *Odins ravnegalder*. Efter at have indgået som motto for *Om Asalæren* med dets dystre stemning og forudelse om Ragnarok, opfattes digtet senere i 1832-mytologien som en lille bagatel om solopgang og solnedgang, mens det femten år senere i 1847 i *Græsk og Nordisk Mythologi for Ungdommen* læses som et fragment af en komedielig beretning med en munter udgang, der kredser om udødelighedens æbler og ægteskabet mellem skjaldeguden og vogteren af disse æbler. I samme værk afskrives digtet imidlertid samtidig som sent og svulstigt. Sluttelig vender Grundtvig tilbage til *Odins ravnegalder* i 1860 i *Dansk Ravne-Galder*, hvor digtet inspirerer til en kristen utopi, måske inspireret af den nys udkomne danske oversættelse ved Vilhelm Billeskov Hjort. Grundtvigs alderdomsdigt er kun på et overfladisk plan inspireret af det islandske. Ved sin tilbagevenden til *Odins ravnegalder* bringer han i en vis forstand atter det islandske digt til ære og værdighed, men dog ikke mere end, at den mytologiske ravn i forhold til den kristelige due fremstår begrænset og stækket.

Litteratur

Forkortelser

US I-X: Holger Begtrup (1904-1909), *Nik. Fred. Sev. Grundtvigs Udvalgte Skrifter*, bind 1-10, København.

Håndskrifter

Árni Magnússon-instituttet for islandske studier, Reykjavík
GKS 2365 4to

Den Arnamagnæanske Samling, Institut for Nordiske Studier og Sprogvidenskab, København
AM 424 fol

Det Kongelige Bibliotek, København
KB Fasc. 264.3
NKS 1870 4to

Harvard University Library, Harvard
MS Icel. 47

Trykte værker

- Auken, Sune (2005). *Sagas spejl: Mytologi, historie og kristendom hos N.F.S. Grundtvig*, København.
- Begtrup, Holger (udg.) (1904-1909). *Nik. Fred. Sev. Grundtvigs Udvalgte Skrifter*, bind 1, 5, København.
- Billeskov Hjort, Vilhelm (overs.) (1860). *Valasangen, Ravnegalderet og Viismandstalen. Eddas ægte Trillingeruner. Foryngede for Nordens Folk anbefalede til Nordens Granskeraand*, København.
- Bugge, Sophus (udg.) (1965 [1867]). *Norræn fornkvæði. Islandsk samling af folkelige oldtidsdigte om Nordens guder og heroer almindelig kaldet Sæmundar Edda hins fróða*, S.1.
- Bønding, Sophie (2019). »Praising the Pagan Gods: N.F.S. Grundtvig's Civil Religious Poetization of the Pagan Past« i *Grundtvig Studier* 2019, 7-45.
- (2020). *Visions of Unity: A Comparative Study of the Role of Pre-Christian Nordic Religion in the Formation of Denmark as a Community, the 10th and the 19th Centuries*, PhD Dissertation, Aarhus Universitet.
- Christensen, Georg og Stener Grundtvig (udg.) (1924-26). *Breve fra og til N.F.S. Grundtvig*, bind 1, København.
- Faulkes, Anthony (udg.) (1982). *Snorri Sturluson: Edda. Prologue and Gylfaginning*, Oxford.
- Finnur Jónsson (1930). *Ævisaga Árna Magnússonar*. Safn Fræðafjelagsins VIII, København.
- Finnur Magnússon (1822). *Den ældre Edda: En Samling af de nordiske Folks ældste Sagn og Sange ved Sæmund Sigfússon kaldet hin Frode*, bind 2, København.
- Fritzner, Johan (1954 [1883-1896]). *Ordbog over det gamle norske Sprog*. Nytt uforandret optryk av 2. udgave, Oslo.
- Gottskålk Jensson (2020). »Den Arnamagnæanske Kommissions udgave af Den Ældre Edda 1787-1828«, i *Opuscula* 18, 107-157.
- Grundtvig, N.F.S. (1807). »Om Asalæren« i *Grundtvigs Værker*, udg. Vibeke A. Pedersen, Aarhus og København (www.grundtvigsvaerker.dk).
- (1807b). »Om Oehlenschlägers Baldur hiin Gode« i *Grundtvigs Værker*, udg. Kim Steen Ravn, Aarhus og København (www.grundtvigsvaerker.dk).
- (1808). *Nordens Mytologi eller Udsigt over Eddalæren for dannede Mænd der ei selv ere Mytologer*, i *Grundtvigs Værker*, udg. Vibeke A. Pedersen, Aarhus og København (www.grundtvigsvaerker.dk).
- (1809). »Saga om Nor og hans Æt Med et Kvad til mit Fædreland den 28 Jan. 1809«, i *Grundtvigs Værker*, udg. Stine Holst Petersen, Aarhus og København (www.grundtvigsvaerker.dk).
- (1811). *Optrin af Norneres og Asers Kamp*, i *Grundtvigs Værker*, udg. Jon Tafdrup, Aarhus og København (www.grundtvigsvaerker.dk).
- (1817). »Ragnaroke. Et dansk Æmter«, i *Danne-Virke* 1817, i *Grundtvigs Værker*, udg. Jon Tafdrup, Aarhus og København (www.grundtvigsvaerker.dk).

- (1832). *Nordens Mythologi eller Sindbilled-Sprog historisk-poetisk udviklet og oplyst*, i *Grundtvigs Værker*, udg. Ole Vind, Aarhus og København (www.grundtvigsvaerker.dk).
- (1838). »Saga og Lysalfen«, i *Nordiske Smaadigte*, i *Grundtvigs Værker*, udg. Kirsten Vad, Aarhus og København (www.grundtvigsvaerker.dk).
- (1847). *Græsk og Nordisk Mythologi for Ungdommen*, i *Grundtvigs Værker*, udg. Stine Holst Petersen, Aarhus og København (www.grundtvigsvaerker.dk).
- (1860). »Dansk Ravne-Galdet«, i *Nik. Fred. Sev. Grundtvigs Udvalgte Skrifter X* [1909], udg. Holger Begtrup, 363-484.
- Guðmundur Magnússon (udg.) (1787). *Edda Sæmundar hinnar fróða. Edda Rhythmica seu antiqvior, vulgo Sæmundina dicta*, København.
- Hallgrímur Scheving (udg.) (1837). *Hrafnagaldur Óðins / Forspjallsljóð, Bodsrit Bessastada skóla 1837*, Videyjar klaustri.
- Johansen, Steen (1952). *Bibliografi over N.F.S. Grundtvigs Skrifter*, bind 3, København.
- Jónas Kristjánsson (2002). »Hrafnagaldur Óðins – Fornkvæði reist úr ösku«, i *Lesbók Morgunblaðsins* 27/4 2002, 4-6.
- Jón Margeirsson (udg.) (1975). »Bréf Árna Magnússonar til Íslands 1729 og fleiri skjöl hans í Ríkisskjalasafni Dana«, i *Opuscula* 5, 123-80.
- Lassen, Annette (2008). »Vølvens rap: H.C. Andersens norrøne debut«, i *Det norrøne og det nationale: Studier i brugen af Islands gamle litteratur i nationale sammenhænge i Norge, Sverige, Island, Storbritannien, Tyskland og Danmark*, Annette Lassen (red.), Reykjavík, 201-18.
- (2011). *Odin på kristent pergament: En teksthistorisk studie*, København.
- (udg.) (2011). *Hrafnagaldur Óðins (Forspjallsljóð). Edited with Introduction, Notes and Translation*, Viking Society for Northern Research Text Series XX, London.
- Lukman, N. (1944). »Vore Edda-oversættelser«, i *Gads Danske Magasin*, 387-401.
- Lundgreen-Nielsen, Flemming (2008). »Ragnarok-temaet i dansk litteratur«, i *Det norrøne og det nationale: Studier i brugen af Islands gamle litteratur i nationale sammenhænge i Norge, Sverige, Island, Storbritannien, Tyskland og Danmark*, Annette Lassen (red.), Reykjavík, 61-101.
- (1980). *Det handlende ord, N.F.S. Grundtvigs digtning, litteraturkritik og poetik 1798-1819*, bind 1-2, København.
- Munch, P.A. (udg.) (1847). *Den ældre Edda: Samling af norrøne Oldkvad, indeholdende Nordens ældste Gude- og Helte-Sagn*, Christiania.
- Oehlenschläger, Adam (1802). »Guldhornene«, i *Poetiske Skrifter*, bind 1, H. Topsøe-Jensen, (udg.) (1926), København, 19-25.
- Ordbog over det Danske Sprog*, konsulteret d. 18/8 2011 på <http://ordnet.dk/ods>
- Sandvig, Bertel Christian (1783-85). *Forsøg til en Oversættelse af Sæmunds Edda*, bind 1-2, København.
- Suhm, Peter Friedrich (1771). *Om ODIN og den Hedniske Gudelære og Gudstieneste udi Norden*, København.

- Toldberg, Helge (1950). *Grundtvigs symbolverden*, København.
- (1950). »Stadier i Grundtvigs forfatterskab«. *Acta Philologica Scandinavia* XIX, 143-78.
- (1959). *Registrant over N.F.S. Grundtvigs papirer. Fascikel 250-277*, bind 14, København.